

01- LA VIDA AL CALL

A l'edat mitjana arreu de Catalunya, hi havia comunitats jueves que vivien en pau i tranquil·litat amb els cristians. Els jueus havien arribat al país feia molt de temps, en els primers segles de cristianisme o potser fins i tot abans, en l'època de dominació romana. A partir dels segles XI i XII les poblacions catalanes grans, varen començar a tenir zones urbanes, sovint delimitades i diferenciades, conegudes amb el nom de calls, que eren els barris on s'establien els jueus. Ens aquells indrets, les famílies jueves hi trobaven el recés necessari per desenvolupar la seva vida cultural i religiosa fonamentada en la Torà i el Tamud (la llei escrita i oral) i en preceptes i rituals molt antics que marcaven les pautes de la vida d'una societat que basava la seva identitat en la llei de Moisès.

El barri jueu de Girona acollia diferents tipus d'habitatges. Des de petites cases d'un o dos pisos, ocupades per famílies de jueus dedicats a l'artesania i al comerç, fins a casals més grans amb jardins i patis interiors, que eren residència dels més adinerats. Un bon exemple era la casa que actualment es coneix amb el nom de Pabordia i que al segle XIII era propietat d'Astruc Ravaia, un dels homes més rics de l'aljama; tenia tres pisos, dos patis i una torre defensiva, a més d'un edifici annex que contenia les cuines i altres dependències.

En l'aspecte extern i en la distribució interior, les cases del call no tenien característiques especials pel fet de ser habitatges de famílies jueves, llevat de les escletxes per a la mezuzà, el petit pergamí enrotllat que conté versets bíblics i que es disposa a les llindes de les portes; a Girona s'han trobat fins ara, tretze pedres amb escletxes procedents de les cases dels jueus. El mobiliari i els estris destinats a l'ús domèstic i quotidià no diferien dels que poguessin utilitzar les famílies cristianes; els materials emprats eren els mateixos, i també les formes i les utilitats de plats, olles, escudelles, ampolles, culleres i tots els objectes de cuina i d'aixovar familiar.

La vida al call era ben diferent portes endins, sobretot en els aspectes lligats a la religió, al calendari i al cicle vital. La llei jueva era molt estricta en les qüestions de puresa i d'alimentació i en el compliment de les tradicions. En aquests temes hi tenia un protagonista destacat la mare de la família, que havia de conèixer i saber aplicar els preceptes en els quefers de cada dia. L'àmbit familiar, domèstic, era l'escenari propi de la vida de les dones jueves. Eren les que observaven més estrictament les normes de puresa ritual (*micvé*) i dels aliments (les lleis de la *caixrut*), complint rigorosament la llei. La mare s'encarregava de dirigir i preparar les festes familiars i de realitzar els rituals escaients en les celebracions que es feien a casa. Ella era qui vetllava per l'educació dels més petits i perquè el marit i els fills complissin els preceptes i amb l'estudi de la Torà.

Als nens se'ls ensenyava a llegir i a escriure l'hebreu, des de ben petits, per tal que als dotze anys fossin capaços de llegir la Torà a la sinagoga, tal com pertocava a un bon jueu. A Girona hi ha documentada des del segle XIV la *talmutorà*, l'escola religiosa per als infants pobres, que se subvencionava amb donacions benéfiques i llegats testamentaris: el 1415, Astruc Benet en el seu testament va fer una aportació de vint-i-cinc sous anuals per "fer aprendre lletra hebrea als infants pobres dels jueus, a la casa del call de Girona que es diu talmutorà". Les dones, en canvi, no rebien aquestes ensenyances i, en general, eren analfabetes. Les nenes eren educades des de ben petites per les esposes i mares de família, que eren missions a les quals se les considerava destinades.

02- LA VIDA COMUNITÀRIA

El consell de l'aljama tenia autoritat sobre les persones que en formaven part. El dirigent tenia dues feines:

- Difondre les ordres que havien de ser afirmades pel rei.
- Recaptar els impostos que la comunitat feia directament a les arques reials, ja que en aquella època els jueus eren propietat del rei.

Per normalitzar la vida comunitària, es feien ordenances internes, *les tacanot*, que es basaven en la llei jueva. Aquestes ordenances, es donaven lloc a la sinagoga. Hi havien institucions comunitàries per la

protecció i ajuda als necessitats, per ajuda als malalts, per enterrar difunts o bé d'almoïna; aquestes institucions funcionaven a partir de donatius de particulars. Astruc Caravida va deixar una quantitat gran de diners per fundar *"l'almoïna dels jueus pobres del call de girona"*

El cicle de la vida

La primera setmana de vida, es considerava perillosa, ja que els jueus eren molt supersticiosos i temien per la influència de mals esperits. Per allunyar-los s'utilitzaven amulets. Si l'infant era nen, el seu 8è dia de vida era circumcidat. La cerimònia es feia a la sinagoga i la feia el circumcidador. L'oncle de l'infant el sostenia als seus genolls amb un coixí especial. En aquella cerimònia, es decidia el nom de l'infant. En el cas de les nenes, el nom es decidia el dissabte següent del part. Els noms més comuns de Girona eren, entre homes: Astruc, Bonet, Bonhome, Bondia, Bonjuà, Bonsenyor, Bonhom, Caravida, Perfet i Vidal; entre les dones: Amorettes, Astruga, Bonadona, Bonafilla, Bonastruga, Clara, Dolça, Ester, Estelina, Floreta, Goig, Mairona, Perla, Preciosa i Regina. Quaranta dies després del part la nova mare havia d'anar a purificar-se al micvé. Aquesta purificació era tan important com la de després de cada menstruació o bé el matí abans del casament. Els banys rituals havien de tenir unes mides concretes i havien d'estar alimentats per aigua corrent. A vegades degut a les condicions urbanes, el micvé era una habitació situada als banys públics que l'aljama llogava al propietari cristià. A Girona, a partir del segle XIV el micvé ja formava part de la sinagoga i era propietat de l'aljama. Els jueus havien de seguir l'ordre de créixer i reproduir-se, per això l'esdeveniment més important era el matrimoni. En la cerimònia el futur espòs posava l'anell a la núvia i pronunciava unes paraules: "amb aquest anell m'ets consagrada com a esposa, segons la Llei de Moisès". Els jueus catalans, també havien de firmar un document el qual el marit es comprometia a retornar el dot a la família si aquesta morí sense tenir fills. En la cerimònia el rabí trencava una branca o copa per recordar la destrucció del temple i simbolitzar la felicitat humana.

03- EL CALL

La paraula call, que prové del llatí callis. significa carrer, s'utilitza per designar els barris on vivien els jueus. Estaven situats al centre de les ciutats i per aquesta raó eren estrets i a vegades costeruts i tortuosos. no totes les ciutats tenien call, alguns jueus vivien amb els cristians o es concentraven al carrer dels jueus.

La raó per la qual els jueus s'apleguessin al call responia sobretot a la tendència pròpia d'una societat que necessitava l'entorn comunitari, i un espai concret, delimitat, on poder desenvolupar la seva vida religiosa i els seus costums i tradicions.

El 1215 el IV Concili Laterà va decretar la separació de comunitats jueves i musulmanes que vivien a les ciutats cristianes. Però aquí Catalunya les ordres de segregació van tardar més anys a arribar. El call de Girona estava ple de cases i tallers de jueus i cristians. L'any 1445, el govern va prohibir que els jueus visquessin a la part oest del call. Més endavant, van obligar a clausurar portes i finestres al carrer de la Força als jueus i es van veure obligats a reduir el call i establir el carrer Sant Llorenç com el principal. El 1448, una ordenança municipal va ordenar que els jueus i les jueves havien de viure dins la clausura.

Al final del segle XIV i durant el segle XV, van ser molt més estrictes amb les lleis contra els jueus de les ciutats catalanes. A tot arreu, era obligatori per els jueus, portar un símbol cosit al pit distintiu per quan sortien del call i es relacionaven amb els cristians. El 1445, l'ordenança municipal va ordenar que cap jueu menor de 15 anys, sortís del call sense el símbol que el distingís.

A la Catalunya actualment, encara es conserven els espais dels calls que ocupaven el barri jueu.

05- SINAGOGA

S'ha dit sovint que els jueus no distingeixen dels cristians en el seu aspecte físic, ni tampoc en la llengua, ja que és perfectament demostrat que es valien del català com a llengua d'ús cotidia. La veritable diferència rau en el fet que la pràctica religiosa presidia totes les seves i celebracions, i que la Torà era el referent que els permetia de preservar la seva especificitat. Així la Torà prescrivia les festivitats religioses anyals, com ara l'any nou, el *Yom Kippur* o dia del gran perdó i la festa de les cabanelles, al final de la qual se celebrava la *Simjat Torà*. *Al llarg de l'any tenia llog la gran festa de l'hivern, i la Pasqua, que esdevenia la més important del poble jueu, també es duien a terme un seguit de celebracions de caire familiar, i cada setmana el Shabbat, diada en què no es treballava i s'acudia a la Sinagoga a pregar.*

Era com una escola però que no només hi podien anar nens i nenes si no que també hi podien anar persones adultes, hi havien d'haver com a mínim 10 adults.

També hi celebraven els oficis religiosos durant el xabbat i algunes de les festes on se celebraven rituals circumsció o del matrimoni, però no a tots els llocs on hi havien jueus hi havia una sinagoga.

El sefer tora (ROTLLE DE LA LLEI) i els seus ornaments eren els elements més importants de la sinagoga.

06- CEMENTIRIS I LÀPIDES

Els jueus tingueren un únic cementiri a Girona, a les muntanyes de Montjuïc. Algunes de les seves làpides es troben al museu del patronat del Call de Girona, exactament, a la sala 6. Amb l'expulsió dels jueus, el seu cementiri va quedar en mans del rei. Més tard, el cementiri va ser propietat

de Joan de Sarriera mitjançant un document notarial en forma de donació feta pels propis jueus en agraïment als beneficis que l'aljama havia rebut d'ell.

Les pedres i làpides que es quedaren en el cementiri, foren reaprofitades en altres llocs o es quedaren abandonades al cementiri o a algun lloc proper.

A partir del S.XVII fins al S.XIX es parlen de troballes de làpides de l'antic Fossar. Algunes d'aquestes són la base d'algunes llegendes populars (ex: La caixa encantada). Als anys 60 del S.XIX comencen les exploracions i recollides d'aquests materials. Gràcies a la recollida dels materials, es va poder obrir el museu al 9 de febrer de 1970. Les làpides es poden classificar en dos grups:

- blocs de grans dimensions (inscripció ocupa una part) - SXII-1391 (a més hi han els atacs al call)
- sèrie de les esteles (format més reduït i text més concís)

El text de les inscripcions està constituït per diversos elements i un d'ells és el nom, que no pot faltar mai. Els altres elements com la data, l'edat o les benediccions poden aparèixer o no segons el criteri del que redacta la làpida. Els elogis que destaquen entre els homes és "encantador", en canvi amb els joves, "savi, honorable o distingit". Entre les dones, "honorable, honrada, justa i pietosa". Per ells, la mort significa un retorn a la comunitat celestial per reunir-se amb el seu poble.

07- EL LLEGAT CULTURAL

Dels jueus de Catalunya de l'edat mitjana ens han quedat poques restes arqueològiques i materials, però el llegat cultural és molt important i reuneix totes les ciències. Entre els segles XI i XV molts autors jueus catalans es van lliurar de l'estudi de la filosofia, medicina...

L'art d'escriure i expressar els sentiments es traduïa en els poemes de Messul·lan de Piera i d'altres.

08- LES CARTES DE MOSSÉ BEN NAHMAN

Mestre Mossé ben Nahman (Bonastruch de Porta) va ser un renomat rabí i un gran intel·lectual de la seva època. Va néixer i va viure a la ciutat de Girona, on es guanyava la vida fent de metge. Va tenir deixebles d'arreu, i molts anys després de la seva mort, encara les seves paraules i els seus escrits es continuaven considerant com una autèntica guia. Isaac ben Sésset, un important filòsof jueu català, a finals del segle XIV definia Mestre Mossé com “un home eruditíssim, els mots del qual eren com brases ardents; d'ell ens refiem arreu de Catalunya com si hagués parlat Moisès en nom de Déu”.

Cap al 1267 va deixar la ciutat de Girona, i va partir cap a la Terra d'Israel. A Jerusalem va contribuir a la revifalla de la vida jueva, i fins i tot va fer-hi aixecar una sinagoga, que encara avui es conserva. A la ciutat d'Arce hi va pronunciar el sermó de Cap d'Any de 1269. Des d'aquelles terres llunyanes, Mossé ben Nahman va escriure bells i emotius textos que mostren els sentiments de nostàlgia per la seva ciutat i per la seva gent.

11 LES PERSECUCIONS

Les prohibicions i les ordres de marginació van fer que una bona part de la població jueva optés pel baptisme, per així salvar les pells i els béns i viure en certa, sovint i fictícia tranquil·litat.

Eren mal vistes i mal acceptades per la societat cristiana, les persones jueves. No obstant la comunitat jueva, les havia culpats de haver trait els avantpassats. Com que rebien una informació incompleta en qüestió a la religió cristiana, molts cops tenien fallos tan de practica com de pensament i doctrina continuaven consientment o inconsientment comportan-se segons la llei i la tradició jueva. Per controlar aquella població, al 1480 es va crear un organisme repressiu que segons els creadors estava destinat a gurdar la puresa de la fe cristiana.

El sistema inquisitorial, el desplaçament d'una “màquinaria repressora” i les persecucions que es van desancadenar van crear autèntiques situacions de terror.

La condemna per judaitzar podia ser de diverses maneres, la pitjor era morir a la foguera, quan la persona havia fugit de la ciutat. També hi havia càstigs i humiliacions que comptaven la confiscació dels béns. Qualsevol persona que queia en mans de la inquisició quedava marcada per sempre, i no només ella, sinó tota la seva família, fins i tot les generacions que en descendiren.

Un exemple n'és la Joana Libiana que junt amb les seves germanes que eren filles de una família conversa les van detenir per seguir les "lleis de Moisès": canviar-se la camisa els dissabtes, no menjar carn de porc o celebrar algunes festes jueves com pasqua o any nou.

L'EXPULSIÓ

A Catalunya a finals del segle XV la població havia crescut molt.

9 ASTRÒLES I ASTRÒNOMS

L'art de les ciències d'astronomia i d'astrologia va ser altament desenvolupat entre els jueus catalans.

10- Les Disputes

Les disputes eren debats públics que, havien estat convocats per algú, en els quals s'enfrontaven experts de la llei jueva amb savis i teòlegs cristians. En realitat, eren estratègies d'atac dialèctic de l'Església, que volia demostrar públicament que el judaisme era una religió errònia. Els debats eren convocats per cristians i s'obligava a els jueus a ser-hi presents. El punt més important del debat entre les dues religions era la vinguda del Messies. Les disputes solien tenir lloc enmig d'una forta pressió per la part cristiana, cap als jueus.

Algunes de les disputes més importants de l'Europa medieval van ser:

- París, el 1240, que va tractar sobre el Talmud i que es va concloure amb la crema i prohibició del llibres talmúdics.
- Barcelona, el 1263, en la qual va intervenir Mossé ben Nahman de Girona, i que va tractar el tema del messianisme de Crist.
- Tortosa, el 1414, que va suposar la conversió de més de la meitat de la població jueva de la Corona d'Aragó. Va ser convocada per Benet XIII, el Papa Luna, que va cridar els més destacats rabins de les comunitats catalanes i aragoneses de l'època. La disputa va durar més d'un any i va provocar un gran esgotament intel·lectual i moral en les personalitats jueves que i varen ser. Un dels pocs que no va acceptar el baptisme va ser el gironí Bonastruc Desmestre, que es va mantenir fidel al judaisme fins al moment de la seva mort.

La situació de les comunitats jueves en territori cristià era de la dependència de la societat cristiana. Molt sovint eren marginats. Es va produir una coexistència entre la comunitat jueva i cristiana, que vivien en un mateix espai: les ciutats i poblacions de la Catalunya medieval.

A l'edat mitjana circulaven arreu d'Europa un seguit d'acusacions als jueus, com per exemple, la pesta de 1348. També de'ls acusava de fer sacrificis rituals per a perjuri del cristianisme. També es van difondre estereotips físics negatius i difamants, com per exemple, que els jueus tenien banyes i cues demoníaqes. Aquests estereotips van crear l'antijudaisme al segle XX.

Les relacions entre jueus i cristians cada vegada eren més difícils i violentes. A Girona, la violència va començar a les darreries del s. XIII. El 1331 va tenir lloc un gran atac. El gran avalot va ser el 10 d'agost de 1391. Grups armats van entrar al call i van causar la mort de 40 persones. El rei, va manar la salvaguarda dels jueus. Els jueus es van traslladar a Torre Gironella, on van estar en pèssimes condicions, més de 17 setmanes. Davant la violència molta gent va decidir convertir-se. D'altres varen abandonar la ciutat per no tornar-hi mai més.

12

A comencaments del mes d'agost de 1492 de les viles i ciutats catalanes en sortien grups de gent que havia decidit mantenir-se